

К. Ю. Кармазіна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та правосуддя

НОВЕЛИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ПОТЕРПІЛИМИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Проголошене Конституцією України право кожного на правову допомогу, безперечно, належить до одного з основних конституційних прав людини, адже нерідко виступає гарантією реалізації та захисту інших прав і свобод. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно [1, ст. 59].

Механізм реалізації конституційного права особи на безоплатну правову допомогу у кримінальному провадженні неодноразово виступав предметом наукового інтересу провідних вітчизняних та зарубіжних правників, але й дотепер це право в фаховій літературі досліджено лише як право осіб, які підозрюються (обвинувачуються, засуджуються) за вчинення кримінальних правопорушень. Таким чином, поза увагою несправедливо залишаються потерпілі — фізичні особи, яким кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичні особи, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [2, ст. 55]. Оскільки метою цієї публікації є дослідження конституційного права людини на безоплатну правову допомогу, далі мова піде лише про механізм реалізації цього права потерпілими — фізичними особами.

В статті 56 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК), що містить перелік прав потерпілої особи, в п. 8 ч. 1 згадується про право мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його по-

слуг, а в п. 14 ч. 1 — про право користуватися іншими правами, передбаченими цим кодексом [2, ст. 56]. Тобто прямо в тексті КПК про право потерпілого на безоплатну правову допомогу (можливість користуватися послугами представника безкоштовно) не йдеться.

В цьому зв'язку КПК виглядає більш гуманним по відношенню до підозрюваних осіб, адже безпосередньо надає останнім право на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених цим кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату [2, ст. 42].

Аналіз вищенаведених положень дозволяє дійти до висновку про можливість порушення в кримінальному провадженні однієї з його основних засад — принципу рівності перед законом і судом — по відношенню до потерпілої особи, яка в разі браку коштів на оплату послуг представника не зможе самотужки належним чином відстояти свої права, свободи та законні інтереси у кримінальному провадженні, а особливо в тих випадках, коли сторона захисту буде представлена не тільки підозрюваним (обвинуваченим), але й захисником останнього. Зазначене може призвести до порушення ще однієї важливої засади кримінального провадження — принципа доступу до правосуддя.

Оскільки відповідно до положень Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенцію) та практику суду як джерело права [3, ст. 17], проаналізуємо і європейські стандарти щодо надання безоплатної правової допомоги потерпілим у кримінальному провадженні.

Європейський суд з прав людини визнавав лише в окремих випадках, що юридична допомога у кримінальних справах має надаватися потерпілому, але такі справи стосувалися статті 2 конвенції (право на життя), що, серед іншого, вимагає від держави проведення ефективного розслідування смерті, спричиненої співробітниками правоохоронних органів. В цьому вузькому контексті доступ родичів жертви до юридичної допомоги може бути одним з критеріїв «ефективності» розслідування. По статті 6 конвенції (право на справедливий суд) ні у родичів

жертви, ні у самої жертви злочину в країнах — членах Ради Європи права на одержання допомоги адвоката за рахунок держави немає.

Незважаючи на надзвичайно важке економічне становище, нещодавно наша держава зробила рішучий крок назустріч забезпеченню реалізації конституційного права на безоплатну правову допомогу потерпілими у кримінальних провадженнях. Так, з 1 липня 2015 р. по всій території України запрацювало 100 місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги (до прикладу, в районах Одеської області функціонують 4, а в м. Одесі — 3 таких центри). Законом України «Про безоплатну правову допомогу» на такі центри покладено обов'язок забезпечення фізичних осіб, що у них звернулися, адвокатами, які надають так звану «вторинну правову допомогу» — вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя [4, ст. 13].

Для відповіді на питання про те, з якого моменту потерпілий може розраховувати на одержання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні, проаналізуємо положення КПК. Оскільки права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого [2, ст. 55], то з цього моменту така особа може звернутися за наданням безоплатної правової допомоги.

Безоплатна вторинна правова допомога по відношенню до потерпілих включає такі види правових послуг: здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру.

За загальним правилом, звернення про надання одного з вищеназаних видів правових послуг у довільній формі подаються особами, які досягли повноліття, до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги або до територіального органу юстиції за місцем фактичного проживання таких осіб незалежно від реєстрації місця проживання чи місця перебування особи [4, ст. 18]. При чому разом з таким зверненням потерпілий або його законний представник повинні подати документи, що підтверджують їх належність до принаймі однієї з

вразливих категорій осіб, передбачених ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» (наприклад, що середньомісячний сукупний дохід сім'ї потерпілого нижчий суми прожиткового мінімуму для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення; або що потерпілий є дитиною-сиротою, ветераном війни, дитиною, яка може стати або стала жертвою насильства в сім'ї, тощо).

Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний протягом десяти днів з дня надходження такого звернення потерпілого прийняти рішення щодо надання йому безоплатної вторинної правової допомоги, письмово повідомити про це його або його законного представника, а також суд, орган державної влади, в яких здійснюватиметься представництво інтересів потерпілого [4, ст. 19].

Якщо особа не має підстав для отримання безоплатної вторинної правової допомоги, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги приймає рішення про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги і надсилає копію цього рішення особі, яка звернулася про надання такої допомоги, з одночасним роз'ясненням порядку оскарження рішення про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги.

Послуги призначеного центром адвоката для представництва інтересів потерпілого для останнього будуть абсолютно безкоштовними і доступними до вичерпання всіх національних засобів захисту. При цьому робота такого адвоката має чітко відповідати не лише положенням законодавства України в цілому, Правилам адвокатської етики, але й Стандартам якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Основний Закон України від 28.06.1996 із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 27.10.2015. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1445976699463423>. — Назва з екрана.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13.04.2012 із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 27.10.2015. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. — Назва з екрана.

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] : Закон України від 23.02.2006 із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 27.10.2015. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. — Назва з екрана.
4. Про безоплатну правову допомогу [Електронний ресурс] : Закон України від 02.06.2011 із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 27.10.2015. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>. — Назва з екрана.